

MEVLÂNÂ'NIN MESNEVÎ'SİNİN 26. BEYTİ: HZ. MÛSÂ VE TÛR'UN TECELLİ İLE İMTİHANI

Mehmet GÜRBÜZ*

Özet

Bu makale, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'nin 19-34. beyitlerinin şerhlerini farklı araştırmacıların yorumlarıyla bir araya getirmeyi amaçlayan bir çalışmanın parçasıdır. Daha önce aynı eserin ilk on sekiz beyti için hazırlanan külliyatın da devamı niteliğindedir. İlk on sekiz beyitte asli vatanından koparılıp dünya gurbethanesine gönderilmiş olan insan anlatılırken 19-34. arası beyitlerde kişinin dünya nimetlerinden uzaklaşıp kalbini masivadan arındırarak gerçek aşka erişip benliğini yok etmesi ve böylelikle öz vatanına kavuşabilmesi konuları işlenmiştir. Bu makalenin odak noktası eserin 26. beyti olmakla birlikte, zaman zaman konu bütünlüğü bulunan 25. beyte ve *Mesnevî*'deki diğer beytlere de değinilecektir. Hz. Mûsâ'nın Tûr dağında Allah'ı görmek istemesi ile ilgili kıssasına yapılan telmih üzerine inşa edilmiş olan 26. beyitte, genel olarak aşkın mahiyeti ve kudreti işlenmekle birlikte, özelde aşkın dönüştürücü gücüne odaklanılmıştır. Beytin günümüz okuyucusu tarafından daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla hazırlanan bu çalışmada söz konusu beyit, literatür değerlendirmesi mahiyetinde mevcut *Mesnevî* şerhlerinden de yararlanılmak suretiyle, ağırlıklı olarak tecelli, tecellinin Hz. Mûsâ'ya ve Tûr dağına etkisi ekseninde yorumlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mesnevî, 26. beyit, Şerh

THE 26TH COUPLET OF MEVLÂNÂ'S *MESNEVÎ*: THE TRIAL OF MOSES AND MOUNT TÛR THROUGH DIVINE MANIFESTATION

Abstract

This article forms part of a broader study that brings together the commentaries of various scholars on couplets 19–34 of Mevlânâ's *Mesnevî*. It also serves as a continuation of an earlier compilation devoted to the first eighteen couplets of the work. While the initial eighteen couplets depict a person torn from their original homeland and cast into worldly exile, couplets 19–34 explore themes such as renouncing worldly pleasures, purifying the heart from material attachments (*mâsivâ*), attaining true love, annihilating the ego, and ultimately returning to the primordial homeland. Although this article focuses primarily on the 26th couplet, it occasionally engages with the 25th couplet, due to their thematic continuity, as well as other relevant passages throughout the *Mesnevî*. Built upon the Qur'anic account of Prophet Moses' request to behold God on Mount Tûr, the 26th couplet broadly examines the nature and power of divine love, with particular emphasis on its transformative capacity. To enhance contemporary readers' understanding, this study interprets the couplet through the concept of divine manifestation (*tajallî*), especially its impact on Prophet Moses and Mount Tûr, while drawing upon both classical and modern commentaries on the *Mesnevî*.

Keywords: Mevlânâ, *Mesnevî*, 26th couplet, Commentary

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin 19 ila 34. beyitlerinin farklı araştırmacılar tarafından şerh edilmesini amaçlayan bütünlüklü bir çalışmanın parçası olan bu makalede eserin 26. beytine odaklanılacaktır. *Mesnevî*'nin bizzat Mevlânâ tarafından kaleme

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü e-posta: mgurbuz@erbakan.edu.tr ORCID: 0000-0003-1664-1438

alınmış olan ilk on sekiz beyti manzum bir dibace niteliğindeyken 19-34. beyitleri ise asıl metne giriş mahiyetindedir (Gölpınarlı, 1990, s. 24). İsmail Hakkı Bursevî (Ak, 2012, s. 71), ilk on sekiz beyitte asli olan uhrevî âlemden en sefil ve aşağı âlem olan bu dünyaya iniş ve seyr-i süluk ile yükseliş süreçlerinin ve bu iniş çıkış arasındaki ayrılık hallerinin öz olarak anlatıldığını, bundan sonraki beyitlerde de bütün geçitlerin ötesine geçiş yolunun ve ayrılıktan kurtulma çaresinin izah edildiğini ifade etmiştir. A. Avni Konuk da (2006, s. 88) ilk on sekiz beyitten sonra Mevlânâ'nın "insân-ı nâkısın kemâline lâzım olan vasiyyetlere başladığı"nı belirtmiştir. Şarihlerinin bu tespit ve ifadelerinden de hareketle *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinde asli vatanından ayrılıp dünya gurbethanesine gönderilmiş olan insanın ruh hâlinin ve durumunun ortaya konulduğu, hikâyelerden önceki 19 ile 34 arasındaki beyitlerde insanın dünyevi kusurlarını giderip eksikliklerini tamamlayarak henüz bu dünyada yaşarken asli vatanına kavuşabilmesinin yolunun anlatıldığı söylenebilir. Bu yolun ana çizgileri de dünya nimetlerinden yüz çevirip kalbi masivadan temizlemek, hakiki aşka erişip benliğini yok etmek şeklinde tarif edilmiştir.

Mevlânâ, bölümün ilk beyti olan 19. beyitte "Ey püser/Ey oğul!" diye seslenerek giriş bölümündeki muhatabının aşka talip olan salıklar olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu beyitleri salıklara hitaben söylemiş ve ilk olarak "Ne zamana kadar altına, gümüşe bağlanacaksın? İnsan ancak nasibine düşen şeylere sahip olabileceksen hırslı kişilerin gözü doymak bilmez; hâlbuki sedef sahip olduklarına kanaat etmedikçe inciyle dolmaz." şeklinde seslenerek muhatabının kusurlarını ve eksikliklerini dile getirmiştir. Sonrasında da benlik, bencillik, kibir, hırs, açgözlülük gibi hastalıklardan arınabilmesinin, eksikliklerini giderip tamam olabilmesinin tek yolunun gerçek aşka ulaşmak olduğunu belirtmiştir. Aşkın gerçek aşka ulaşip kendi benliğini sevgilinin varlığında yok etmeden gerçek vuslata eremeyeceği ve ancak gerçek vuslata eren gönüllerin cıllanarak tozdan, pastan arındırılmış bir ayna gibi hakikati yansıtır hâle gelebileceği ifade edilmiştir.

Bu bağlam içerisinde 25 ve 26. beyitler, aşkın mahiyetini ve kudretini tasvir etmek üzere kurgulanmıştır. 25. beytin ilk mısrasında Miraç hadisesine ve bu beytin ikinci mısrası ile 26. beytin tamamında ise Hz. Mûsâ'nın kıssasına telmihte bulunularak aşkın dönüştürücü gücüne vurgu yapılmıştır. *Mesnevî*'nin 26. beytinin -sırasıyla-Farsça orijinal hâlinin Arap ve Latin harfli biçimleri ile manzum ve mensur Türkçe tercümeleleri şu şekildedir:

عشق جان طور آمد عاشقا
طور مست و خر موسی صاعقا

Işk cân-ı Tûr âmed âşıkâ
Tûr mest ü harra Mûsâ sâ'ikâ

Ey âşık, aşk getirdi Tûr'u câna!

Tûr mest oldu, düştü Mûsâ bir yana. (Avşar, 2017, s. 25)

“Ey âşık! Aşk, Tûr dağının canı oldu. Tûr dağı sarhoş olup kendinden geçti ve Hz. Mûsâ da bayılıp yere düştü.”

Beyitte Mevlânâ, “âşıkâ (Ey âşık!)” şeklinde seslenerek buradaki muhatabının âşık olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada, bölümün başındaki muhatap “püser” iken buradaki muhatabın “âşık” olduğu dikkati çekmektedir. Bağlam içerisindeki beyitlerde anlatılanlar da dikkate alındığında Mevlânâ’nın, sülukun seyriyle uyumlu olarak başlangıçta sülukuna yeni başlamış bir salike hitap edip ona yönelik tavsiyelerde bulunurken burada ve sonraki beyitlerde aşkın olgunlaştırdığı âşığa yönelerek bu kez de onun bulunduğu mertebeye uygun konuları ele almış ve ona göre bir anlatımı tercih etmiştir.

Mevlânâ, âşığa seslendiği beyitte aşkın, kitap sahibi büyük peygamberlerden olup Allah ile konuşma şerefine nail olduğu için “Kelimullah” olarak anılan Hz. Mûsâ’ya ve taş ile kayadan ibaret cansız bir varlık olan Tûr-ı Sînâ’ya¹ (Sina Dağı yahut yaygın adıyla Tûr dağı) nasıl tesir ettiğini anlatarak ona aşkın kudretini göstermeye çalışmıştır. Beyit, Hz. Mûsâ’nın Tûr’da Allah’ı görmek istemesi ile ilgili kıssasına yapılan telmih üzerine inşa edilmiştir. Söz konusu kıssa, diğer Mekki surelerde olduğu gibi iman ve itikat konularının, özellikle de âhirete iman meselesinin işlendiği, delillerle vahiy ve nübüvvet meselesinin, özellikle de peygamberlerin âhirete iman konusunda karşılaştıkları direnişlerin ele alındığı (Işık, 1991, s. 260) A’râf suresinin 143. ayetinde haber verilmektedir.

Beytin merkezinde yer alan Hz. Mûsâ’nın kıssası kısaca şu şekildedir: Hz. Mûsâ, Kıptîlerin hükümları olduğu ve İsrailoğullarının esaret altında tutulduğu Mısır’da Hz. Yakûb’un torunlarından İmran’ın (Amram) oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Firavun, hükümlarına son vereceği şeklinde yorumlanan bir rüya sebebiyle İsrailoğullarının bütün erkek çocuklarını öldürttüğü için Hz. Mûsâ, annesi tarafından bir sepet içinde Nil’e bırakılmış ve onu bulan bizzat -III. Thutmose olduğuna inanılan- Firavun’un karısı tarafından sarayda büyütülmüştür. Gençliğinde, bir Mısırlı Kıptî ile kavga eden İsrailoğullarından birisinin çağrısı

¹ “Tûr” kelimesi esasen “dağ” anlamına gelmekle birlikte, Hz. Mûsâ’nın kıssası çerçevesinde “Tûr-ı Sînâ” (Sînâ Dağı) ibaresini karşılar hâle gelmiş ve tek başına “Sînâ Dağı” ve “Kutsal Tuva Vadisi”ni kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Tûr, üzerinde bitki biten dağ ifade ederken, yine aynı anlamda kullanılan cebel ise ot bitmeyen sarp engebeli araziye karşılamaktadır. Tefsirlerde Filistin veya Şam bölgesinde bulunan dağ şeklinde görüşler yer alsa da Allah’ın Hz. Mûsâ’ya tecelli ettiği ve Hz. Mûsâ’nın vahiy aldığı, münacatta bulunduğu Sînâ Dağı olduğu görüşü daha çok kabul görmektedir. Yahudilikteki kutsal iki dağdan birisi olan Sînâ Dağı, Yahudi literatüründe “Har ha Elohim (Tanrı Dağı), Har Başan, Har Gabnunim, Kedemot, Kadeş ve Paran” isimleriyle anılmaktadır (Gül, 2020, s. 522-523).

üzerine ona yardım ederken kazara Mısırlının ölümüne neden olmuş, bu sebeple ülkeden kaçıp Medyen'de Hz. Şuayb'ın yanında kırk yıl çobanlık yapmış ve onun kızıyla evlenmiştir. Ailesiyle Mısır'a dönerken Sina Çölü'ndeki Tuva Vadisi'nde soğuk ve karanlık bir gecede, yanan bir ağaçtaki ateş biçiminde tecelli eden Allah tarafından kendisine peygamberlik vazifesi tebliğ edilmiştir. Bundan sonra kardeşi Harun ile birlikte İsrailoğullarını Firavun'un zulmünden kurtararak Mısır'dan çıkarmıştır. Yolculuğun üçüncü ayında Allah'ın emriyle Tûr dağına çıkmış; vaktini oruç, ibadet ve zikirle geçirerek kırk gün orada kalmıştır. Rabb'ini görmek için en başında vaktin olgunlaşmasını beklemeden dağa çıkmış olan Hz. Mûsâ, yine aynı acelelilikle onu görmek isteyince Allah onun bu isteğini geri çevirmiştir (Harman, 2020). *Mesnevî*'deki beytin merkezindeki hadise *Kur'ân-ı Kerîm*'de şu şekilde bildirilmiştir:

Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabb'i onunla konuştuğunda o, "Rabb'im! Bana görün; sana bakayım." dedi. Rabb'i, "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin." buyurdu. Rabb'i o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: "Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim." (Kur'ân-ı Kerîm, A'râf 7/143)

Bu ayette yer alan "ve harra Mûsâ sâ'ikâ" ibaresinin beytin ikinci mısrasında birebir iktibas edilmiş olması, beyit ile ayet arasında doğrudan bir ilişki olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca içeriği itibarıyla 25. beytin ikinci mısrasında da bu kıssaya bir gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Tahirü'l-Mevlevî de (1971, s. 80) bu mısradaki ifade edilen aşkın tesiriyle dağın raksa gelmesinin, Hz. Mûsâ'ya Tûr dağında vaki olan tecelliye işaret olduğunu belirtmektedir. M. Muhlis Koner'e göre (1961, s. 15-16) Mevlânâ, aşkın tasavvurlara sığmayan azamet ve kudretini ifade için Mûsâ'ya Tûr dağındaki ilahi tecelliye misal vermiştir.

Beyitte genel olarak aşkın mahiyeti ve kudreti işlenmekle birlikte, daha özelde aşkın dönüştürücü gücüne odaklanıldığı dikkati çekmektedir. Nitekim bu beyitle söylem ve anlam bakımından ortaklığı bulunan 25. beytin ilk mısrasında toprak gibi yoğun, ağır ve sert bir maddeden yaratılmış olan insanın, göklere ancak aşk sayesinde ulaşabildiği belirtilmiştir. İkinci mısrasında da yine kayadan, taştan, topraktan ibaret olan ve *Kur'ân-ı Kerîm*'de dünyayı yerinde tutmak üzere sağlam ve sabit bir şekilde duran kazıklar (Gâşiye 88/19; Nâzi'ât 79/32) olarak tanımlanan dağların² da yine aşk ile harekete gelip raks ettiği ifade edilmiştir. Çalışmanın konusu olan ve aşağıda detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılacak olan 26. beyitte de aşkın can verdiği Tûr, tecelliye mazhar olunca mest olmuş ve Hz. Mûsâ da kendinden geçmiştir. Aşk ve aşkın bir tezahürü olarak tecelli; toprak, dağ ve insanın niteliklerini değiştirmiş, onları farklı formlara dönüştürmüş ve böylece onlara daha önce sahip olmadıkları yeni yetenekler kazandırarak yaratılış icabı mümkün olmayan şeyleri yapabilme imkânı vermiştir.

² *Kur'ân-ı Kerîm*'de dağ ile ilgili ifadeler için bk. Gül, 2020, s. 518-519

Beyitte üzerinde durulması gereken meselelerden ilki, tecellinin mahiyetinin ve muhatabına etkisinin ne olduğudur. Ayetin ve kıssanın temelini oluşturan “tecelli”, Hakk’ın “varlık suretinde görünmesi, bir surete bürünüp ortaya çıkması” demektir. İslam düşünce sisteminde Allah’ın tecellisi ile ilgili, olabilirliği ve yöntemi bakımından farklı görüşler mevcuttur. *Mesnevî* şarihlerinden Sarı Abdullah (Salmani, 2020, s. 355), “rü’yetullâha” yani Allah’ı görmeye *Kur’ân-ı Kerîm*’deki lafzı yukarıda verilmiş olan A’râf suresinin 143. ayetinin apaçık bir delil olduğunu ifade etmiştir. İsmail Ankaravî (Tanyıldız, 2010, s. 247), Sabûhî Ahmed Dede (Töre, 2021, s. 310-311) ve Tahirü’l-Mevlevî’ye (1971, s. 81-82) göre Ehl-i Sünnet âlimleri, “Ayın on dördüncü gecesi dolunayı gördüğünüz gibi Rabbinizi de göreceksiniz.” hadis-i şerifine dayanarak insanın Allah’ı görmesinin mümkün olduğunu savunurken Mu‘tezile âlimleri ise ayetteki “len terânî” (Beni asla göremezsin) kelimesinin gramatikal olarak Allah’ı görmenin hiçbir zaman mümkün olamayacağına işaret ettiğini öne sürerek bunun mümkün olmadığını dile getirmişlerdir. Mutasavvıflar ise her iki görüşü uzlaştıracı bir bakış geliştirmiş; Allah’ı görmenin teorik olarak mümkün olmakla birlikte, insanın benliği var oldukça bu tecellinin gerçekleşmeyeceğini ifade etmişlerdir. “Len terânî” ifadesinin, beşerî varlığın sınırlarını aşmadan ilahî hakikatin idrak edilemeyeceğine işaret ettiğini ve insanın ancak beşerî varlığına karşılık gelen “benlik”ten tamamen sıyrılması, yani varlığını Hakk’ın varlığında yok etmesi hâlinde Allah’ı görebileceğini belirtmişlerdir. Buna göre tecelli, üç aşamalı olup sırasıyla salikin efal ve harekâtının (tecellî-i ef’âl), sıfatının (tecellî-i sıfât) ve zatının (tecellî-i zât) Allah’ın efalinde, sıfatında ve zatında fenâ bulmasından ibârettir.

Beyitte üzerinde durulması gereken bir diğer mesele de tecellinin Tûr’a ve Hz. Mûsâ’ya tesiridir. *Mesnevî* şarihlerinin beytin yorumlanmasında Hz. Mûsâ’dan çok Tûr dağı ile ilgili hususların açıklanmasına odaklandıkları dikkati çekmektedir. Bu durum, şarihlerin takip ettikleri, okuyucunun bilemeyeceği ya da anlayamayacağı noktalara odaklanan şerh yöntemi ile de ilişkili olmakla birlikte Mevlânâ’nın tercihleriyle de alakalı olabilir. Nitekim beyitte Mûsâ kelimesi bir kez geçerken Tûr kelimesi iki farklı durum dolayısıyla (can bulmak ve mest olmak) iki kez geçmektedir. On bir kelimeden oluşan beytin altı kelimesi Tûr ile ilgiliyken sadece üç kelimesi Mûsâ ile ilgilidir. Bu beytin dışında bir önceki 25. beytin ikinci mısrasının da tamamen Tûr ile ilgili olduğu düşünüldüğünde dağın anlatım içerisindeki ağırlığı daha da artmaktadır. Bu durum, mahiyeti itibarıyla dağın başından geçenlerin okuyucular/dinleyiciler için daha etkileyici olmasıyla ilişkili olmalıdır.

Beyitte tecellinin Tûr’a üç türlü tesirinin olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, aşkın kendisine can vermesidir. Aşkın dönüştürücü gücü ilk olarak burada kendisini göstermiş ve aşk, maddenin mahiyetini değiştirerek taş, toprak ve kayadan müteşekkil cansız Tûr dağına can vermiştir. Muhabbeti yarattığı her şeye sirayet edip hayat veren (Avşar, 2019, s. 114) Allah’ın “hayy” isminin yansıması olarak dağ hayat bulmuştur. Ankaravî (Tanyıldız, 2010, s. 247) ve Şem’î Şem’ullâh (Dağlar, 2009, s. 230), ilahi aşkın insan dışındaki canlı ve cansız varlıklara da sirayeti ve tesiri olduğuna dikkati çekmiştir. Dağdaki “muhabbetullah”a (Allah

sevgisi) işaret eden bir diğer isim de Murâd Molla'dır. Murâd Molla (Öksüz, 2008, s.116), Hz. Peygamber'in Uhud'u kastederek söylediği "Dağ bizi sever, biz de onu severiz." hadis-i şerifine atıfta bulunarak cansız bir varlık olmakla birlikte dağda da "muhabbetullah" bulunduğu işaret etmiştir. Yine Hz. Peygamber, şehit olan Hz. Hamza'nın naaşını Medine'ye nakletmek istediğinde Uhud dağı titreyerek "Ya Resulallah! Şehidimi benden alma; zira ben bu zat-ı şerif ile iftihar ederim." diye yalvarmıştır. Murâd Molla'nın bu örnekleri Tûr dağında ve onun şahsında insan dışındaki bütün canlı ve cansız varlıklarda da bir âşıklık potansiyelinin olduğuna işaret etmektedir.

Tecellinin ikinci tesiri, mahiyeti değişen dağın, Hakk'ın tecellisiyle bir derviş gibi mest olması ve görülmemiş bir vecde kapılarak raksa gelip (Kenan Rifâî, 2015, s. 10) hızla raks etmesidir. Vehbî-i Yemânî (Özçakmak, 2022, s. 291) bu raksın dans olmadığını belirterek, tasavvuf erbabının zikir sırasında cezbe kapılıp kendilerinden geçerek yaptıkları sema olduğuna dikkati çekmiştir. İsmail Hakkı Bursevî (Ak, 2012, s. 73), Tûr'un hâlini "...tecelli vaktinde, ilahi zat nurunun ışınları ona aksettiğinde mest olmuş gibi hareketlenip ızdıraba düştü. Mest olanların, şarabın tesiri altında yakasını yırtıp parçalaması gibi dağ dahi, o tecelli kadehinin tesirinden vücut elbisesini parçaladı ve bu hâle takat getiremeyip mağlup oldu. Ve tecelli tesirinden, taşları, kıymetli bir kıvılcığa büründü." şeklinde tasvir etmiştir.

Dağın raks etmesi, mecazî bir söylem olarak değerlendirildiği zaman da mana tamam olup maksat hâsıl olmakla birlikte, bunun gerçek bir hadiseye telmih olabileceğine dair işaretler de mevcuttur. Şöyle ki; *Kur'ân-ı Kerîm*'de Tûr-ı Sînâ ile ilgili olarak, "üzerinize de dağı kaldırmıştık" (Bakara 2/63) ve "Bir zamanlar İsrailoğullarının üzerine dağı bir gölgelik gibi kaldırdık da üstlerine düşecek sandılar." (A'râf 7/171) ayetlerinde, ahdin gereğini yerine getirmeyen İsrailoğulları üzerine dağın kaldırıldığı bildirilmektedir. Meal ve tefsirlerde ayetlerdeki ilgili kelimelere/ibarelere "dağın kaldırıldığı, yerden sökülüp bulut veya gölgelik hâline getirildiği ya da şiddetli bir şekilde sarsıldığı" şeklinde anlam verilmiştir. Ayette anlatılan hadise kaynaklarda, üzeri yoğun bir bulut, sis ve dumanla kaplanmış olan dağın şiddetli bir şekilde sarsıldığı şeklinde yorumlanmıştır (Gül, 2020, s. 523). Bu değerlendirmelerden hareketle mısradaki dağın raks etmesine dair söylemin, bu ayette bildirilen hadiseye telmih olabileceği düşünülebilir.

Tecellinin Tûr'a son tesiri de hızla raks ederken parçalanmasıdır. *Mesnevî*'deki bahse konu olan beyitlerde parçalanma anlamına gelen bir kelime bulunmamakla birlikte şarihler, iktibas edilen ayet-i kerimedeki anlamca zengin, yoğun, güçlü, etkileyici ve çarpıcı çağrışımlara sahip bulunmakla şairane yorumlara imkân tanıyan "ce'alehû dekkân" (Onu paramparça etti.) (*Kur'ân-ı Kerîm*, A'râf 7/143) ifadesini de şerhlerine eklemişlerdir. Nitekim Hacı Pîrî'ye göre (Yıldız Er, 2018, s. 83) Tûr, "muallim-i fenâ" yani yok olma ilmini öğreten bir öğretmen olan aşkın öğretisine uyarak tecelli şarabından sarhoş olup vücudunu oluşturan varlığının her bir parçasını tecelliye vermiştir. Yine *Mesnevî* şarihlerinden Abidin Paşa (2007, s. 31), A. Avni Konuk (2006, s. 92), İsmail Hakkı Bursevî (Ak, 2012, s. 72), İsmail

Rusûhî-yi Ankaravî (Tanyıldız, 2010, s. 245), Muhammed Şifâyî (Özdemir, 2016a, s. 92), Murâd Molla (Öksüz, 2008, s.116), Sarı Abdullah (Salmani, 2020, s. 349), Şem'î Şem'ullâh (Dağlar, 2009, s. 230) şerhlerine tecelli ateşinden dolayı Tûr'un parçalandığını kaydetmişlerdir. Bunlardan İsmail Rusûhî-yi Ankaravî (Tanyıldız, 2010, s. 245), Murâd Molla (Öksüz, 2008, s.116), Sarı Abdullah (Salmani, 2020, s. 349), Şem'î Şem'ullâh (Dağlar, 2009, s. 230) gibi bazıları, bir hadis-i şerife dayandırarak Tûr dağının tecelli sonucu parçalanmasından altı büyük dağın ortaya çıktığını, bunlardan üçünün Medine'de (Uhut, Rakkan Mihras tepeleri), üçünün de Mekke'de bulunduğunu ve bir parçanın da yeryüzüne dağıldığını ya da yerin tabanına gittiğini, bunun da kıyamete kadar yürüyeceğini ve dağılacığını kaydetmişlerdir. Ebussuûd el-Kayserî (Koçoğlu, 2014, s. 80) ise bunların da ötesine geçerek tecelliden parça parça olan Tûr'un yandığını da ifade etmiştir.

Hız. Mûsâ ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken temel mesele ise onun tecelliye mazhar olamamasıdır. Bu çerçevede öncelikle ele alınması gereken husus, "rû'yetullâh" yani Allah'ın beşerî göz ile görülüp görülemeyeceği meselesidir. Yukarıda da üzerinde durulduğu üzere, bu hususta yani tecellinin mümkün olup olmadığı noktasında İslâm âlimleri arasında bir fikir ayrılığı bulunmaktadır. Mevlânâ'nın da temsilcisi olduğu tasavvuf ehli tecellinin mümkün olduğu görüşündedirler. Nitekim *Mesnevî* şarihlerinden Sarı Abdullah (Salmani, 2020, s. 355), Mevlânâ'nın A'râf suresinden iktibas ettiği ayetle "cevâz-ı rû'yetullâha" yani insanın Allah'ı görmesine izni bulunduğu işaret ettiğini belirtmektedir. Zira Allah'ın peygamberlerden gerçekleşmesi imkânsız şeyler istemesi mümkün değildir. Ankaravî (Tanyıldız, 2010, s. 247), *Tefsîr-i Kâşânî*'yi dayanak göstererek benliğini yok edip *fenâ fi'llâh* (benliğini Allah'ın benliğinde yok etme) makamına ulaşabilenlerin Allah'ı görebileceklerini belirtmiştir. Sabûhî (Töre, 2021, s. 311), Hakk'ın nuru ile nurlanıp masivadan yani Allah'ın dışındaki her şeyden uzaklaşıp beşeriyetten arındıktan ve böylece ikilikten kurtulup vahdete ulaştıktan sonra Allah'ın zahirî gözle görülebileceğini ifade etmiştir. Kenan Rifâî de (2015, s. 10) bu görüş ayrılığının sebebi olarak gösterilen "len terânî" (sen beni asla göremezsin) (*Kur'ân-ı Kerîm*, A'râf 7/143) hükmünün; "Ey Mûsâ! Sen, sen olduğun müddetçe beni göremezsin. Ancak nefsini yenip benliğini yok ettiğin zaman beni görmek mümkün olacaktır. O zaman da gören yine sen olmayacaksın, ben olacağım. Çünkü o zaman sen bende olacaksın." şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. M. Muhlis Koner (1961, s. 15-16), aşkın en yüksek ve belîğ ifadesi olarak tanımladığı bu örnekten, insanın bütün beşerî sıfatlardan geçmedikçe Hakk'ı görmeye tahammül edemeyeceğinin anlaşıldığını ifade etmiştir.

Hız. Mûsâ ile ilgili bu kıssada izaha muhtaç olan esas nokta, yukarıdaki açıklamaların ışığında "rû'yetullâh" mümkün olduğu hâlde onun neden Allah'ı göremediği meselesidir. Sabûhî (Töre, 2021, s. 311), vücudunda beşeriyetten bakiye kaldığı için onun, "len terânî (sen beni asla göremezsin)" (*Kur'ân-ı Kerîm*, A'râf 7/143) hitabına muhatap olduğunu ifade etmiştir. İsmail Hakkı Bursevî de (Ak, 2012, s. 73) Hız. Mûsâ'nın, beşeriyeti terkindeki zaafından ötürü o manaya tahammül edemeyip bayıldığını ve ıstırap içinde Tûr üzerine düştüğünü söylemiştir. Vehbî-i Yemânî (Özçakmak, 2022, s. 292), onun henüz fenâ makamına ermeden

beşeriyet perdesinin ve nûrâniyet örtüsünün kaldırılıp Hakk'ın cemalini görmek istediği için amacına ulaşamadığını belirtmiştir. Yine Hacı Pîrî de (Yıldız Er, 2018, s. 83) tecelliye kendisi talep ettiği hâlde beşerî sıfatlarından kurtulamadığı için Hak tecellisine tahammül edemeyip manevi bir sarhoşluk hâline girdiğini söylemiştir.

Şarihler, kimi zaman tefsirleri de dayanak göstererek Hz. Mûsâ'nın beşeriyeti terk noktasında ne tür bir zaaf göstermiş olabileceğine dair farklı görüşler dile getirmişlerdir. Kenan Rifâî'ye göre (2015, s. 10) Hz. Mûsâ'nın zaafı, tecellide ısrarcı olmasıdır. *Kur'ân-ı Kerîm*'deki bir ayet (Tâhâ 20/83), Rifâî'nin bu dikkatini desteklemektir. Daha önce Allah'ın, Mısır dönüşünde kendisine kitap vereceği sözünün (Bakara 2/51) gereği olarak Tûr'a davet edilmiş olan Hz. Mûsâ, İsrailoğullarını kardeşi Hz. Harun'a emanet ederek çağrıya uyup dağa çıkmıştır. Ancak ayetteki "Seni halkından aceleyle ayrılmaya sevk eden neydi ey Mûsâ?" (*Kur'ân-ı Kerîm*, Tâhâ 20/83) sorusu ve sorudaki "aceleyle" vurgusu, Hz. Mûsâ'nın bu süreçte Rabb'ile görüşmekte aceleci davrandığı ve bu yüzden de yapması gereken işlerde zafiyet gösterdiği izlenimini uyandırmaktadır. Hacı Pîrî (Yıldız Er, 2018, s. 82-83), Hz. Muhammet'in Miraç'ta Allah'ı gördüğü hâlde Hz. Mûsâ'nın Tûr'da göremediğine dikkat çekerek bunun sebebini, Hz. Peygamber'in Allah'ın daveti üzerine tecelliye mazhar olmasına mukabil, Hz. Mûsâ'nın kendi iradesiyle tecelliye talep etmesine bağlamıştır. Zira Hz. Mûsâ'nın kişisel iradesiyle böyle bir talepte bulunması, enaniyet/benlik iddiası anlamına gelmektedir.

Hâlbuki Hz. Mûsâ daha tecelli isteğini dile getirmeden önce onun böyle bir talepte bulunacağını bilen Allah, Tûr dağına gelince onu otuz günlük bir hazırlık sürecine tabi tutmuştur. Zira korku ve ümit makamında oturup kendi vehmî varlığına gönül bağlayanlar hakiki tecelliye dayanamazlar; ancak iki damla hükmündeki varlığını şühûd denizinde yok edenler hakikatin tecellisine mazhar olabilirler [Hacı Pîrî (Yıldız Er, 2018, s. 83)]. İsmail Rusûhî-yi Ankaravî'ye göre otuz gün boyunca vaktini namaz, oruç, zikir gibi kulluk vazifelerini icra ederek geçiren Hz. Mûsâ, bu sürenin sonunda Rabb'inin huzuruna çıkarken daha uygun olacağını düşünerek oruç tutmaktan mütevellit ağız kokusunu gidermek amacıyla misvakla ya da bulabildiği başka otları çiğneyerek dişlerini temizlemiştir. Ancak oruçlunun ağız kokusunu misk kokusundan üstün tutan Allah, oruç kokusunun yeniden oluşması için bir on günlük zaman daha eklemiştir. Ankaravî (Tanyıldız, 2010, s. 246-247), *Tefsîr-i Kaşânî*'ye atıfta bulunarak Hz. Mûsâ'nın, otuz günlük sürenin ilk on gününde "ifnâ-yı ef'âl", ikinci on gününde "ifnâ-yı sıfât", üçüncü on gününde de "ifnâ-yı zât" eylediği hâlde; bazılarına göre dişlerini dünyaya ait bitkilerle temizlediği için kendisinde zatından eser kaldığından *fenâ fi'llâha* ulaşamadığını, söz konusu hedefe ulaşamadığı için de tecelliye dayanma imkânı bulamadığını ifade etmiştir.

Kırk günlük sürecin sonunda kusurlarından arınıp, eksiklerini tamamlayan Hz. Mûsâ, tecelliye mazhar olmanın şartı durumundaki *fenâ fi'llâha* eremediği için Allah'ı görememiştir. Şarihler, Hz. Mûsâ'nın bu şartı da Allah'ın dağa tecellisi sırasında sağladığı görüşündedirler. Nitekim İsmail Rusûhî-yi Ankaravî (Tanyıldız, 2010, s. 248) ve Tahirü'l-Mevlevî (1971, s. 82), Tûr'da ilahi aşkın tecellisiyle mest olup düştüğü zaman, Hakk'ın zatının cemalinin Hz. Mûsâ'nın beşerî varlığını yok

edip ona hakiki varlığı verdiğini ve böylece onu Hakk'ın tecellisine lâyık kıldığını söylemektedirler. Kenan Rifâî de (2015, s. 10), "Mûsâ Peygamber bu tecelli ile kendinden geçmiştir. Hak tecelli edince ortada Mûsâ kalmamış, Mûsâ Allah'ında fânî olmuştur." diyerek Hz. Mûsâ'nın Tûr dağındaki tecelli ile *fenâ fi'llâha* ulaştığını ifade etmektedir.

Derviş Muhammed Şifâyî (Özdemir, 2016a, s. 92); aşkın, muhatabındaki âşıklık istidadına göre tesir gösterdiğine dikkati çekmektedir. Bütün sürecin merkezine Hz. Mûsâ'yı yerleştiren A. Avni Konuk (2006, s. 92), Tûr dağına can veren Hz. Mûsâ'nın aşkının yansıması olduğunu söylemiştir. Ebussuûd el-Kayserî (Koçoğlu, 2014, s. 80) ise Tûr'un tecelliden parça parça olup yanarken Hz. Mûsâ'nın saadette gaşy olup yani çok zevk alıp kendinden geçtiği hâlde parçalanmadığını ifade etmiştir. Yine Şifâyî de (Özdemir, 2016a, s. 92) Allah'ın tecellisiyle Tûr'un parça parça olmasına karşın Hz. Mûsâ'nın sadece kendinden geçtiğine dikkati çekmiştir. Tahirü'l-Mevlevî'ye (1971, s. 82) göre; Hz. Mûsâ'yı kendinden geçiren tecelli-i zâtî (bizzat Allah'ın zatının görünmesi), onun beşeriyetini yok etmiş ve -yukarıda da değinildiği üzere- sonunda *fenâ fi'llâh* makamına ulaşmış tecelliye mazhar olmasına vesile olmuştur. Bir yığın taş ve topraktan ibaret olan Tûr ise o tecellinin bir ziyasının isabet etmesiyle yerinden oynamış ve parçalanmıştır. Bütün bu söylemler üzerinden Hz. Mûsâ'nın âşıklık istidadının Tûr'a nazaran daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bu makale, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin 26. beytini, mevcut şerh külliyatından da yararlanarak yeniden şerh etme niyetiyle kaleme alınmıştır. Hz. Mûsâ'nın Tûr dağında Allah'ı görmek istemesi ile ilgili kıssası üzerine kurgulanmış olan söz konusu beytin Türkçeye mensur çevirisi şu şekildedir: *Ey âşık! Aşk, Tûr dağının canı oldu. Tûr dağı sarhoş olup kendinden geçti ve Hz. Mûsâ da bayılıp yere düştü.* Beyit üzerine yapılan değerlendirmelerin sonucunda Mevlânâ'nın bu beyitle âşığa, Hz. Mûsâ'nın ve Tûr dağının mevcut durumlarını ve Allah'ın tecellisinden sonraki dönüşümlerini anlatarak aşkın gücünü göstermeyi hedeflediği sonucuna varılmıştır. *Kur'ân-ı Kerîm*'in A'râf suresi 143. ayetinden doğrudan iktibas yaparak da beyitteki anlamın temellerini ve derinliğini güçlendirmeyi amaçladığı değerlendirilmiştir.

Beytin ana teması, aşk ve tecelli ile bunların varlıklar üzerindeki etkisidir. Beyitte aşkın ve tecellinin Tûr'a üç türlü tesirinin olduğu görülmüştür. Bunlardan ilki, aşkın kendisine can vermesidir. Aşkın dönüştürücü gücü ilk olarak burada kendisini göstermiş ve aşk, maddenin mahiyetini değiştirerek taş, toprak ve kayadan müteşekkil cansız Tûr dağına can vermiştir. İkinci olarak mahiyeti değişen dağın, Hakk'ın tecellisiyle bir derviş gibi mest olarak raks etmesi ve son olarak da raks ederken parçalanmasıdır.

Başlangıçta beşeriyeti terk noktasında zaafa uğradığı için tecelliye mazhar olamayan Hz. Mûsâ da Allah'ın dağa tecellisi sürecinde dönüşüme uğrayarak tecelliye lâyık hâlde gelmiştir. Kaynaklarda Hz. Mûsâ'nın tecelliye mani olan

zaaflarının ne olabileceğine dair farklı iddialar ileri sürülmüştür. Bunlar; Hz. Mûsâ'nın Rabb'iyile görüşme hususunda acele etmesi gibi benliğin varlığına dair emareler gösteren davranışları sebebiyle *fenâ fi'llâha* ulaşamamış olması, Tûr dağında otuz gün oruç tuttuktan sonra dağdaki bitkilerle dişlerini temizlemesi sonucu varlığında fani âlemin eserinin bulunması, tecelli konusunda Allah'ın davetini beklemeksizin kendi iradesiyle tecelliyi talep etmesidir.

Tecelli sonrasında büyük bir kudrete sahip olan aşkın dönüştürücü gücüyle her iki kahraman da dönüşüme uğramıştır. Tecelli ile önce kendinden geçen Hz. Mûsâ, bu süreçte kusurlarından arınıp kemâle ererek *fenâ fi'llâha* ulaşmış ve yine önce can bulup raksa gelen Tûr da sonunda tecellinin ağırlığıyla parçalanıp "cüz"lerine ayrılarak "küll"ün bir parçası hâline gelmiştir.

Sonuç olarak Mevlânâ, 26. beyitte aşkı hem varlığı dönüştüren hem de insanı hakikate ulaştıran bir güç olarak ele almış; Hz. Mûsâ ile Tûr kıssasını bu dönüşümün sembolik bir anlatımı olarak kullanmıştır. Aşkı da dağa can/ruh vermesiyle varlık âleminin canlı-cansız bütün türleri ve katmanları için etkin bir yaratıcı güç olarak konumlandırmıştır. Asıl gücünü yine aşktan alan tecelliyi ise dağı mest edip raks ettiren ve parçalayan, Hz. Mûsâ'yı kendinden geçirip kemâle erdiren bir güç olarak işlemiştir.

Kaynakça

- Abidin Paşa (2007). *Mesnevî Şerhi* (Cilt 1). (Sadeleştiren: Mehmet Sait Karaçorlu). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ak, Suat (2012). *İsmail Hakkı Bursevî – Mesnevî'nin Ruhü*. İstanbul: Büyüyenay Yay.
- Avşar, Z. (Çev.) (2017). *Mesnevî Mevlânâ Celaleddin Rûmî* (Cilt 1). Kayseri: İncir Yayıncılık.
- Avşar, Z. (2019). *Aşk Meclisi, Mesnevî Şerhi-I*. İstanbul: TEDEV Yayınları.
- Dağlar, A. (2009). *Şem'i Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli MetinSözlük)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Gölpınarlı, Abdülbâki (1990). *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi, I.-II. Cilt*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Gül, Ahmet (2020). "Dağın Öteki Yüzü: Sûfî Tefsirde Dağ Metaforu". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/25, 512-532. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.774766>
- Harman, Ömer Faruk (2020). "Mûsâ". *İslâm Ansiklopedisi*. 31. C. İstanbul: TDV Yay. 207-213. <https://islamansiklopedisi.org.tr/Mûsâ--peygamber>
- Işık, Emin (1991). "A'râf Sûresi". *İslâm Ansiklopedisi*. 3. C. İstanbul: TDV Yay. 259-261. <https://islamansiklopedisi.org.tr/araf-suresi>

- Kenan Rifâî (2015). *Şerhli Mesnevî-i Şerif*. İstanbul: Kubbealtı.
- Koçoğlu, T. (2014). *Nakşî Şeyhi Ebussuûd El-Kayserî, Şerh-i Mesnevî*. Kayseri: Laçın Yay.
- Koner, M. M. (1961). *Mesnevî'nin Özü*. Konya: Yeni Kitap Basımevi.
- Konuk, A. A. (Tercüme ve Şerh) (2006). *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî-i Şerîf Şerhi 1*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Mevlevî, O. (1972). *Mevlânâ - Mesnevî, Birinci Kitap*. İstanbul: Yörük Matbaası.
- Öksüz, Z. (2008). *Hülasatü's-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin 1-107 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özçakmak, Fatma (2022). *Vehbî-i Yemânî - Kitâb-ı Rûhânî Fî Şerh-i Mesnevî-i Muhtasar-ı Nûrânî*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Özdemir, M. (2016a). *Derviş Muhammed Şifâyî, Mesnevî Şerhi, Eş-şerhu'l-Kitâbî'l-Mesneviyyi'l-Ma'neviyyi'l-Muhtasar*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Özdemir, M. (2016b). Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(20), 461-502
- Salmani, Milad (2020). *Sarı Abdullah Efendi'nin Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si (I. Cilt) (İnceleme- Metin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tahir-ül Mevlevî (1971). *Şerh-i Mesnevî*. Konya: Selam Yay.
- Tanyıldız, A. (2010). *İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Top, H. (2011). *Mesnevî-i Mânevî Şerhi (I. Cilt)*. Konya: Rûmî Yay.
- Töre, Emre (2021). Sabûhî Ahmed Dede'nin İhtiyârât-ı Sabûhî Adlı Mesnevî Şerhi (1.-3. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuz, Kemal (2007). *Mu'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si Mesnevi Tercüme ve Şerhi (I. Cilt, Gramer-Sözlük)*. Selçuk Üniversitesi Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Yıldız Er, Emine (2018). Hacı Pîrî – İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî (1-50 Varak) (İnceleme-Metin). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.